

azok figyelembevételével rekonstruálja-elemzi, egyrészt megvilágítva azt, hogy az akkori magyar sajtó mennyiben tért el más szocialista országok gyakorlatától, másrészt mennyiben függött azoktól, elsősorban a Szovjetunió éppen aktuális elvárásaitól is.

HAVASRÉTI JÓZSEF

Zeitschrift für Germanistik, Neue Folge, 22. évf., 3/2012

A berlini Erhard Schütz gondozásában megjelenő *Zeitschrift für Germanistik* tematikus számának középpontjában a tárca poétikája és medialitása áll. Jelen szám nem előzmény nélküli, hanem a feuilletonról való gondolkodás egy újabb állomása, ugyanis Schütz egy évtizeddel korábban már publikált egy kötetet ugyanebben a témakörben. A Kai Kauffmann-nal közösen jegyzett kiadvány a tárcakutatás problémáit és perspektíváit vette górcső alá (Kauffmann, Kai–Schütz, Erhard (Hrsg.), *Die lange Geschichte der Kleinen Form. Beiträge zur Feuilletonforschung*, Berlin, 2000.), s ez a füzet most ezt folytatja, de nem a deziderátumok feltárása áll a középpontban, hanem a kutatás új perspektíváit helyezi előtérbe. Az akkor felvetett problémák, ha meg nem szűntek is, de az azóta eltelt egy évtized hozott eredményeket: többek között könnyebben elérhetővé váltak újságok és folyóiratok, nem utolsósorban a digitalizálásnak köszönhetően, sőt számtalan forrás lehívható az internetről, például az *Anno* az Osztrák Nemzeti Könyvtárból (www.anno.onb.ac.at), vagy a ZEFYS Berlinben (www.zefys.staatsbibliothek-berlin.de). A feuilletonkutatás azonban még mind bibliográfiailag, mind kiadástechnikailag bőven tartogat feladatot.

Az elmúlt évtized eredményeiről, a folyamatban lévő kutatásokról számol be Schütz két társszerkesztővel jegyzett tematikus folyóiratszám, amely hét tanulmányt és 18 kutatási beszámolót közöl. Az írások alapkérdésekkel, illetve esettanulmányokkal foglalkoznak. Schütz, a grazi Hildegard Kermayer, valamint a bázeli Barbara von Reibnitz bevezetőjükben a tárcakutatás perspektíváit tekintik át. Kiemelik,

hogy a feuilletonról való gondolkodás német nyelvterületen a korábbiakhoz képest nagy tekintélynek örvend: jól elkülöníthető a feuilleton mint az újság kultúrával foglalkozó része, a feuilletonszerű stílus, valamint a feuilleton mint műfaj. A múlt béklyóit sem hallgatják el: a nemzeti-konzervatív „Zeitungswissenschaft” legfőbb célja az volt, hogy az újság ’kultúrpolitikai’ részét (előszeretettel nevezték így 1933 után) a nemzeti újjáépítés szolgálatába állítsák, miközben a szórakoztatást beemelték a politizálás eszköztárába, s eközben alig kapott figyelmet a feuilletonszerű írásmód. A feuilletonkutatás kultúrpolitikai, elsősorban bölcsészettudományi alapú megközelítése eltűnt, miután a „Zeitungswissenschaft” egy tágan értelmezett publicisztika- és kommunikációtudományra oszlott, amely magát már empirikus társadalomtudományként határozta és határozza meg. Az irodalomtudomány ezt követően a feuilletonnal mint rovattal hosszú ideig csak irodalomkritikaként foglalkozott, a tárcával mint a „kis formával” csak egy-egy szerző munkássága kapcsán (Alfred Polgar, Joseph Roth, Robert Walser). Siegfried Kracauer és Walter Benjamin voltak azok, akik tárcáikat nem a megszokott formában, hanem az ellen írták; náluk már megmutatkozik az eszszé és a tárca dichotómiájának problematikája, melynek kapcsán szövegeiket az előbbihez sorolták. Közben a feuilleton szisztematikus kutatásának szükségessége is egyre időszerűbbé vált: egyrészt minél több újság „vonat alatti részének” a feldolgozása, azonban egy szisztematikus szinkron–diakrón feuilletonfeldolgozás még várat magára. (Egy ilyen jellegű kutatás problémáit, kérdésfeltevéseit az irodalomtudomány oldaláról Kai Kauffmann érintette, míg kommunikációtörténeti vonatkozásaival Bernd Sösemann foglalkozott.) A tárca és a riport viszonya a 20. század első évtizedeiben főleg Egon Erwin Kisch és Joseph Roth írásaiban mutatkozik meg: kigúnyolják a tárcát, de annak az ellenfeleit is, egyben ők vitték be nagy virtuozitással a tárca eszköztárát a riportba. A weimari köztársaság alatt a csevegés helyét átveszi a referátum és a kritika, majd ez 1933 után a szemlélődés irányába tendál. A kutatás számára terra incognita a náci rezsim időszaka, de az

NDK évtizedei is feltáratlanok. Utóbbi nyomán Heinz Knobloch munkásságának bemutatása lenne a legfontosabb, aki a berlini feuilleton-hagyományokat vitte tovább. Knobloch prózájának több olvasata adódik: egyrészt az NDK sajtóviszonyai felől lehetne megközelíteni, ami egyet jelentene a náci által tiltott hagyomány osztréntatív újrafelvételével, mely játékos lehetőséget kínál a korszak (jelenkor) kritikai szemléletéhez, másfelől a feuilletonhagyomány felől is értelmezhető, afelől, amit Alfred Polgar vagy Victor Auburtin képviselnek.

A kötetben több, a tárca műfajpoetológiájával foglalkozó írás kap helyet. Hildegard Kernmayer tanulmányában a tárcát „hibrid intertextualitásként” fogja fel, amely irodalom és publicisztika metszéspontjában áll, és amely magát mint „publicisztikai használati irodalom” (publizistische Zweckform) határozza meg. Ezek a maguk referenciális kommunikációs funkcióival (feljegyzés, tudósítás, informálás, kommentálás, bírálat, ábrázolás) a tárcában teljesednek ki, miközben eredeti, gyakran referenciális szövegfunkciói ebben a folyamatban háttérbe szorulnak.

Biztató projekt a Barbara von Reibnitz vezette Robert Walser-kritikai kiadás, melynek keretében Walser újságszövegei eredeti kontextusban olvashatók. A kontextualizálás nemcsak a Walser-kiadásnak áll a középpontjában, hanem a Walter Benjamin-kutatás is e köré szerveződik: Peter Villwock Benjaminsnak a *Frankfurter Zeitung*ban 1931–32-ben megjelent leveleinek kontextusorientált újrakiadásáról ír. A projekt azért érdekes, mert Benjamin e leveleket felvette az 1936-ban megjelent *Deutsche Menschen. Eine Folge von Briefen* című kötetébe, ugyanakkor Villwock szerint a leveleknek csak az új, a könyvbéli megjelenéstől eltérő kiadása bírhat jelentőséggel, mely a leveleket az eredeti újságkörnyezetben olvassa újra (és látja el a szöveggörnyezetre vonatkozó magyarázatokkal).

Gustav Frank és Stefan Scherer is funkció-történeti aspektusból tekintenek a tárcára. Kernmayerrel ellentétben azonban a tárcát nem műfajként vagy „kis formaként” határozzák meg, hanem csak *funkcióként*, melynek mediális he-

lye a napilapban van, mely ezen a helyen a különböző kulturális regiszterek között specifikus módon tudásfolyamokat stimulál és szabályoz. Tanulmányukban érintik a feuilleton és az esszé közötti affinitást is, amit Sabine Eickenrodt is felvet közvetett módon a Robert Walserről szóló írásában. Walser berni évei kapcsán az akkor kifejtett újságírói gyakorlatáról, annak tematizálásról ír. Konkrétan bemutatja, hogy Walser írásai, mini szövegei poétikájukban, esztétikájukban Montaigne *Esszéjéig* vezethetők vissza.

Claudia Öhlschläger az 1920/30-as évek városképeivel, vizualizálási stratégiáival foglalkozik különböző médiumok: feuilletonszövegek és fényképek nyomán. Összehasonlító tanulmányában Kracauer és Benjamin szövegei, valamint Bucovich és Moř Ver felvételei alapján arra keres választ, hogy a jelenre és az aktuális történetre koncentráló „pillanatművészek” hogy jelenítik meg a közvetlen jelent és az elmúltat, a vissza nem térőt. A képzőművészet és irodalom összekapcsolódása, a „kis forma” különböző medialisítása felveti a kérdést, hogy a feuilleton nemcsak publicisztikai, illetve irodalmi szövegfajtaikat érinthet, hanem mennyire lehet, hatékonyak transzmedialisán, és pont a képzőművészet irányában. A feuilleton és a képzőművészet affinitására, a transzmedialis átvitelre példa lehet, hogy tárcák, illetve tárca-gyűjtemények jelennek meg olyan címek alatt mint Tollrajzok, Pillanatfelvételek, Kaleidoszkóp, Miniatúrák, Hangulatképek stb.

A feuilletonról való gondolkodás jelenlegi állásának dokumentálására a tematikus lapszám a folyamatban lévő kutatásokról is beszámol. A projektek jól mutatják, hogy a vizsgálódások zöme egy-egy személy munkássága köré szerveződik (pl. Theodor Fontane, Alfred Kerr, Anton Kuh, Robert Walser). A jól csengő nevek mellett azonban a kontextus- és poétika-orientált kutatások is jelentősek, mint például a *Breslauer Zeitung*, a *Königsberger Allgemeine Zeitung* vagy a bázeli *National-Zeitung* esetében. A kötet egy válogatás-bibliográfiát is ad a 2000 óta megjelent jelentősebb kutatási eredményekről.